

Neuropsicologia del lactant

Reproduïm el discurs de recepció que va oferir el professor Julián de Ajuriaguerra en el transcurs de l'acte del seu nomenament doctor ho-

noris causa per la Universitat de Barcelona en el mes de març d'enguany. El títol original de la conferència és: "Organització neuropsicolò-

gica d'alguns funcionaments: dels moviments espontanis al diàleg tònic-postural".

56 (768/Volum 3/desembre 1983)

Julian de Ajuriaguerra (Bilbao, 1911), neuroleg i psiquiatre de gran prestigi, va col·laborar a Ginebra, on va ser catedràtic amb il·lustres psicòlegs tals com Piaget i els seus deixebles. El 1972 va publicar el Manuel de psiquiatria de l'Enfant, obra clàssica de la matèria. L'any 1975 rep el nomenament de Professor del Collège de France, amb l'encàrrec d'ocupar-se de l'ensenyament de la neuropsiquiatria infantil. L'any 1983 és investit Doctor Honoris Causa per la Universitat de Barcelona.

La neuropsicologia del desenvolupament

La neuropsicologia del desenvolupament és una disciplina jove que pertany a les ciències "bàsiques" i que s'aplica a la clínica i a l'educació.

Estudiar l'home des del seu origen, no tan sols des del punt de vista filogenètic, sinó també en la seva pròpia ontogènesis, apareix com una necessitat si hom vol superar les contradiccions existents entre els plans biològic i psicològic o entre el psicològic i el sociològic.

Cal que ens esforcem per considerar simultàniament el que la naturalesa ofereix al nen i el que ell i el seu entorn organitzen en les etapes successives de la seva evolució madurativa i relacional, les quals es manifesten en un temps i en un medi determinats.

Els estudis de neuropsicologia del desenvolupament presenten diverses finalitats, que van des del pla de la se-

miologia neurològica al de les interaccions afectives i socials. No es tracta d'establir simples fases o estadis evolutius i escales de desenvolupament, sinó de descriure amb precisió els comportaments que són l'expressió de funcionaments i també, d'analitzar la dinàmica de les transformacions temporals successives dels dits funcionaments, transformacions que són el fruit de la maduració de l'organisme i de les condicions que l'ambient li ofereix per desenvolupar-se.

Bàsicament a partir d'aquesta orientació, he emprès, amb el meu equip del Collège de France, la recerca en un dels camps de la Neuropsicologia del desenvolupament: l'evolució psicomotriu del lactant des dels moviments espontanis fins als inicis de la comunicació gestual.

L'estudi dels *moviments espontanis* en el fetus i en el lactant té interès tant des del punt de vista funcional com des del punt de vista teòric.

En una primera aproximació definim els moviments espontanis com a moviments

autònoms, no controlables, incoercibles, sense finalitat ni significació aparent i que es presenten en absència d'estímul externs. En aquesta definició fem referència a les diferències entre moviments espontanis i moviments voluntaris. No obstant això, quan estudiem la motricitat des d'una perspectiva comparativa i històrica resulta necessari fer-hi correccions. Efectivament, existeixen moviments involuntaris que són dirigits cap a un fi, com succeeix per exemple en el model innat mà-boca. Això mateix ocorre en determinades activitats expressives les quals, no essent voluntàries ni intencionals en un principi, entren dins la trajectòria d'una activitat que tindrà sentit en un moment donat; per exemple l'evolució del somriure. D'altra part, hom admet que els moviments espontanis provenen del subjecte, del seu organisme com a tal, independentment de qualsevol estimulació discernible externa o interna, encara que s'accepta que determinats estímuls poden induir-los o modificar-los, ja sia en el sentit d'un increment o d'una inhibició.

Malgrat que els moviments del fetus i del prematur han estat ben estudiats, els moviments espontanis del període postnatal presenten encara molts problemes.

Per estudiar aquests moviments, s'han de tenir presents bàsicament els "estats" i les postures (postura ventral o decúbit pron i postura dorsal o decúbit supí principalment).

La noció d'estat de comportament s'ha convertit en els últims quinze anys en essencial en qualsevol estudi sobre el nounat o el lactant. Efectivament, les variacions del nivell de vigilància existents d'un moment a l'altre comporten variacions importants en l'activitat i la reactivitat.

Els diferents sistemes proposats per catalogar els estats de comportament en el *nounat a terme* es diferencien entre si en alguns aspectes tècnics puntuals (P.H. Wolff, 1966; Prechtl i Beintema, 1964; Anders i al., 1971; Parmelee, 1974). Actualment el més usualment acceptat és el sistema de classificació limitat a 5 estats pel seu valor heurístic.

Tot i així, els autors que utilitzen aquest tipus de classificació es veuen obligats a efectuar algunes puntualitzacions. Per exemple, en l'estat 2 (són "irregulars" amb dèbil motilitat general) hom ha valorat una sèrie de petits moviments efectuats amb la boca, bàsicament de remugament i succió, així com somriures, ganyotes, arrufament de celles i de front, els quals són els precursors d'ulteriors activitats expressives.

En havent passat el període neonatal, aquesta classificació ha de ser ampliada. Així, P.H. Wolff (1966) ha definit un estat d'"activitat d'alerta" —diferenciada de l'activitat de vigília— que es presenta a partir de les 6 setmanes d'edat, i que es caracteritza pel fet que els nens no solament es manifesten actius, sinó a més especial-

ment atents a l'ambient.

Touwen, per la seva banda, construeix una nova escala d'estats per al primer any d'edat, en la qual es tenen presents les reaccions afectives a l'ambient social (nen cooperador, sensible o agitat).

Finalment, en l'estudi evolutiu dels moviments espontanis o reactius del lactant, s'ha d'establir una diferenciació entre la noció d'agitació difusa amb irritabilitat i l'estat d'activitat.

Els termes d'irritació i irritabilitat no han de tenir forçosament una connotació patològica. De fet, la irritabilitat, fons sobre el qual apareixen els crits-plors, és un fenomen normal que es presenta en diversos graus entre els nens.

El "complexe d'animation" descrit per A. Zaporozhets i M. Lissina (1974), que apareix amb freqüència a partir dels 3 mesos, es desencadena davant de la presentació d'un estímul. Després d'un temps d'immobilització amb els membres en flexió, el nen somriu, s'agita, vocalitza amb una motilitat discreta, mitjana

o forta. Aquest estat d'animació és lleugerament diferent segons el tipus d'estímul: somriures, carícies, paraules o estímuls complexos. L'animació es considera com una activitat per mitjà de la qual el nen busca rebre una informació, o com una activitat resultant de la informació desitjada i rebuda. Com que l'estat d'animació propicia les relacions del nen amb l'adult o amb altres nens, es pot convertir en un exercici d'expressió afectiva que resulta gratificant per al nen.

A partir de les classificacions assenyalades, els treballs més precisos s'han consagrat a l'estudi dels moviments espontanis en el nounat a terme; així per exemple els treballs realitzats per P.H. Wolff en els quals són estudiades algunes formes ben delimitades, especialment durant el son: ensurts, somriures, ereccions, respiració alenant, contraccions mioelòniques a nivell facial. A França, els electroencefalògrafs (C. Dreyfus-Brissac, N.M. Monod, L. Cursi) s'han manifestat espe-

58 (770/Volum 3/desembre 1983

cialment interessats en l'estudi dels moviments facials i d'alguns moviments dels membres.

En voler profunditzar en l'estudi de la motilitat espontània, en observar-la en diferents parts del cos i durant el seu desenvolupament, hem efectuat filmacions de nens fins a l'edat d'un any (F. Cukier i A. Danis; M. Auzias i I. Casati), en les quals els nens i els lactants eren observats *despullats* a l'objecte de poder estudiar millor llurs moviments en plena llibertat, i considerant diverses posi-

cions (ventral i dorsal) i diversos estats. Donada la gran diversificació de l'activitat espontània, hem considerat tant els moviments massius (motilitat "generalitzada" o "difusa") com les conductes espontànies específiques.

En una investigació en curs, realitzada en els dos primers mesos de vida, A. Danis distingeix dins dels moviments massius: els moviments aïllats i els moviments de conjunt, diferenciant en aquests últims els moviments successius (ja sien deguts a una difusió tònica o constituïts per una sèrie de moviments aïllats) dels moviments simultanis, en els quals diferencia models circumscriu i models repetitius.

Tot això abona allò que P. Wolff (1966) remarca: "El fet que l'organisme tingui la capacitat de crear patrons de conducta ben delimitats, reflecteix una organització dinàmica que existeix ja des del naixement, la qual caldria que es tingués en consideració per part de tota teoria del comportament".

En una primera aproximació, no es veu clara la finalitat d'aquests moviments anomenats espontanis. La seva denominació d'"anàrquics" en els primers mesos, ¿no seria conseqüència del fet de no haver-se encara identificat i classificat bé llurs diferents formes de manifestació? fins a quin punt contribueixen al desenvolupament motor ulterior? desapareixen purament i senzillament amb la maduració o constitueixen una reserva d'unitats motrius que es diferencien i coordinen fins a arribar a constituir patrons motrius netament identificables? En tal cas serien els precursors dels patrons ulteriors més elaborats.

Tenint presents els problemes exposats, hem emprès l'estudi dels moviments espontanis autoinduits i automantinguts en tant que es manifesten amb formes diferenciades en el curs de l'evolució i en l'adquisició o consecució de determinades activitats; per exemple: l'adquisició de l'equilibri i la repetició d'activitats rítmiques complexes.

En el curs de l'evolució de tals activitats fins als 8 mesos,

hem posat especial atenció als períodes de transició entre els moviments anomenats espontanis i els moviments intencionals.

D'altra banda, en l'estudi dels fenòmens motors cal contemplar també les reaccions emocionals que es poden suscitar en el lactant. Així doncs, tindrem també en compte les seves manifestacions afectives d'espant, de por, de crit-plor, i d'igual manera les manifestacions plaents derivades de l'activitat, activitat considerada tant en la seva vessant executiva com creativa. En aquest sentit, els moviments espontanis constitueixen ja ara activitats expressives capaces d'induir certes actituds de l'entorn: en alguns moments el lactant necessita que hom calmi la seva tempesta de moviments, en canvi en altres, necessita que hom li deixi el plaer de moure's en plena llibertat.

El problema de l'*adquisició de l'equilibri* en el lactant durant el primer semestre (abans de l'adquisició de la postura sedent), és bastant complex, forma part del quadre de les primeres formes d'organització de la postura i de la cinètica.

En estudiar amb Mme. M. Auzias (1982) l'ontogènesi de l'equilibri en posició dorsal durant el primer semestre, hem observat l'existència de cinc períodes que van des de l'"estabilitat fràgil amb cerca de punt de suport" (15 dies a 1 mes) al que podríem anomenar "equilibri de luxe" (6 a 7 mesos) en el qual el bebè executa vertaderes "acrobàcies".

Les reaccions emocionals s'insereixen en la trama d'aquesta evolució general i es manifesten a través de tot tipus d'actituds: mímiques i vocalitzacions com a conseqüència de pèrdues de l'equilibri, o al contrari, com expressions d'alegria del lactant en aconseguir un major control sobre el seu equilibri.

Les *activitats repetitives* formen part important del repertori motor espontani del lactant durant el primer any i tenen un valor organitzador i formatiu. En aquest sentit s'han descrit moviments repetitius com ara moviments de fregament dels peus, pedaleig,

rotacions, cefàliques, balanceig del cos en caminar de quatre grapes.

Cal assenyalar que, segons Guillaume, l'activitat neuromuscular presenta inicialment una tendència a seguir un ritme (ritmicitat). Segons les lleis fisiològiques sabem també que l'excitabilitat d'un aparell o òrgan s'incrementa un cop s'ha vençut la inèrcia inicial de posar-se en marxa, per aquesta raó resulta més fàcil la repetició que la modificació adaptativa dels òrgans.

Les activitats reiteratives simples i massives, observables durant el primer any de vida, han estat l'objecte d'un estudi profund dut a terme per E. Thelen (1979) a la Universitat de Missouri.

Els moviments d'extensió de braços en creu, com d'avió planejant, que hem estudiat amb M. Auzias (1980) són un exemple especialment demostratiu d'aquestes activitats. Apareixen en posició ventral entre els 4 i els 6 mesos. En aquests casos els bebès manifesten, de forma repetitiva, una activitat tònica intensa amb extensió i vinclament dorsal del tronc i del cap i amb aixecament dels quatre membres, de manera que mantenen l'equilibri recolzant-se exclusivament en l'abdomen. En realitzar aquesta activitat, alguns nens se'ns mostren joiosos i manifesten la seva alegria amb somriures, crits de gaudança i moviments dels seus membres, ja sia mitjançant el pedaleig dels seus membres inferiors, l'aleteig dels seus membres superiors o els moviments de pronosupinació de les mans ("putxinel·lis"). Altres nens, al contrari, no manifesten cap alegria en executar-ho, se'ns mostren sorpresos mentre realitzen aquesta activitat de forma compulsiva. Aquests moviments o activitats es produeixen sovint quan el bebè intenta llançar-se cap a un objecte que l'atrau, llavors es pot observar com aquests moviments, que simulen, segons diem, el vol d'un avió, es van convertint gradualment en moviments de reptament, els quals li resulten molt més eficaços a l'hora d'aconseguir l'objecte desitjat.

Totes les circumstàncies

emocionals capaces de provocar una difusió tònica són igualment propícies per a la inducció d'aquest moviment "planejador", alhora que l'entorn pot interpretar el fet que el bebè obri els braços per manifestar el desig de ser agafat en braços.

Aquestes alternances posturals se situen en una fase de transició molt complexa que es produeix entre els 4 i els 6 mesos, en la qual el nen aprèn a dominar els seus propis moviments i accentua els trets de la seva "personalitat motriu", orientada amb prioritat o bé cap al plaer de la palpació del propi cos, o bé cap al de la repetició postural-cinètica o bé cap al de la variabilitat postural.

Intercanvis mare-fill

Estudiar un nen mantent-lo en estat d'aïllament, permet posar en evidència el monòleg de les seves pròpies activitats. No obstant això el nen viu un ambient de coses i de persones, coses sobre les quals pot tenir un cert poder i de les quals es pot servir, i persones amb les quals pot establir una relació.

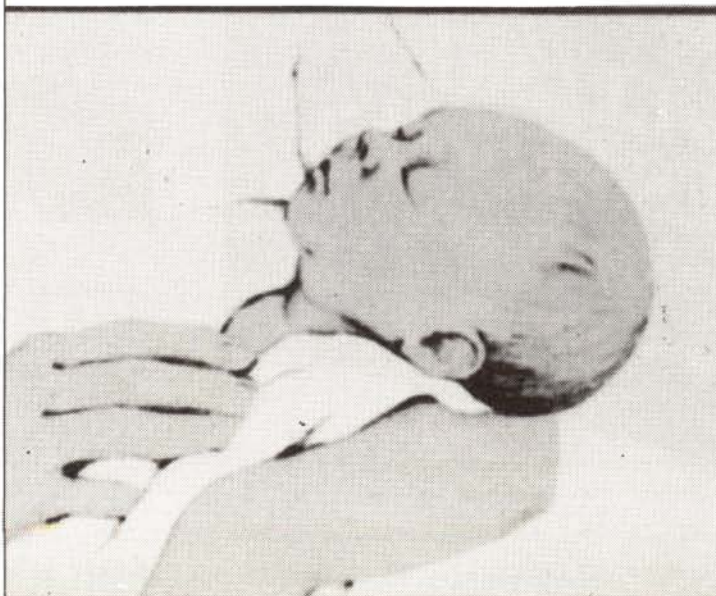
Els estudis duts a terme fins avui sobre l'evolució dels intercanvis mare-fill quasi no han remarcat la imbricació de la dita evolució amb el desenvolupament postural-cinètic del lactant. Nosaltres creiem que aquesta imbricació es posa en evidència de forma especialment clara en l'activació de les reaccions d'equilibri. Efec-

tivament, aquestes reaccions comporten d'una part i de l'altra manifestacions emocionals que constitueixen una base d'intercanvis, en la qual podem assenyalar com a fet cabdal que els dos 'protagonistes' es troben en diferents moments de la seva història personal.

En el pla teòric, els psicòlegs ontogenistes, com Piaget i Wallon, valoren la importància de la postura en el desenvolupament psicològic del nen. Però tot i que Piaget remarcà el paper del sistema postural i de les actituds en la gènesi representativa, això només sembla vàlid per a l'aspecte figuratiu del pensament. En canvi la preocupació constant de Wallon fou la de mostrar la importància de la fusió afectiva primitiva en tot el desenvolupament posterior del subjecte, fusió que s'expressa a través dels fenòmens tònico-emocionals i posturals en un diàleg que és el preludi

desembre 1983/Volum 3/771 59

del diàleg verbal posterior i al qual hem anomenat "diàleg tònic".

Efectivament, considerem de gran importància les modificacions tòniques i posturals "recíproques" de les primeres interrelacions, entenent-les com a primers modes d'afecció. Així doncs la hipertonicitat, la hipotonicitat i la relaxació corporal del nen es poden veure com expressions apel·latives (en tot cas la mare les sent d'aquesta manera) igual que els crits, els plors, els somriures, les mirades.

Ja en el transcurs de l'embaràs el nen pot sentir les fases

de tensió i de descans de la seva mare, alhora que conserva la seva pròpia activitat. Des d'aquest període, la mare pren consciència d'una presència actuant que ella es representa com a autònoma. Després del naixement l'espai arriba a ser teòricament il·limitat, però de fet s'instauren de seguida nous límits: els seus vestits o els braços de la mare. L'objectiu de la recerca que hem realitzat amb F. Cukier i I. Lezine (1979) fou la descripció de l'adaptació recíproca de la mare i el nen en els dies que segueixen el naixement, a fi de conèixer de

quina manera s'estableix la relació mútua en el curs de la lactància, al més flexiblement possible, amb una mínima despesa d'energia, a través del pit. L'adaptació pot fer-se recíproca de cop o efectuar-se per mitjà d'adaptacions successives. L'adaptació també pot recolzar en suggestions simples i desangoixants, o bé la mare les sol·licita o bé l'entorn les indueix.

La lactància és més que un acte nutritiu, és també un intercanvi de positures. Fora d'aquesta situació particular, el nen sol·licita que el pugin a coll buscant alhora la proximitat i un cert deixar-se anar en el descans. D'aquesta manera en resulta una harmonia de les positures,

fruit d'una construcció mútua que desemboca en un plaer també mutu: la mare sent el seu cos com a donant i el nen viu el cos a collidor de la seva mare com un lloc en el qual contingut i continent estan indissociats.

El plaer i l'objecte del plaer no es senten com la conseqüència de l'ajut de l'altre; es confonen en la fase primigènia de l'afecció. El sosteniment del cap i dels membres inferiors, l'estat d'alleugament, els balancejos, la melodia d'una cançó de bressol, completen la relaxació. En posició vertical el nen troba suport sobre el tòrax; en els tous entre el coll i l'espatlla de la mare trobarà el contacte i el benestar del bressoleig. Hi ha altres posicions en les quals el nen també troba satisfacció; quan s'asseu a ju-

investigació i tècniques del buit

- Bombes de buit de paletes TORRICELLI.
- Bombes Roots i equips HIDRORROOTS per indústries químiques.
- Equips especials de buit.
- Instal·lacions de buit per impregnació, metal·lització, liofilització, etc.
- Equips de esterilització.
- Cabines i sales de fluxe laminar

REPRESENTANTS PER AL NOSTRE PAÍS DE

LEYBOLD-HERAEUS

- Bombes de buit de paletes, de pistó, de difusió, criogèniques i turbomoleculares.
- Equips especials d'ultra alt buit, vacuòmetres i detectors de fugues, metal·lúrgia, liofilització, destil·lació i secat al buit.
- Tècniques de metal·lúrgia al buit.
- Tècniques nuclears
- Soldadura per feix d'electrons.
- Anàlisi de superfícies AUGER, ESCA, SIMS.
- Sistemes de recubriment per òptica i microelectrònica

NAVALLES

telstar 010

APLICACIONS TÈCNiques DEL BUIT

José Tapiolas, 120 • Tel. 785 28 00 • Apartat 317 • TERRASSA • Telex 56.101 LIOF-E
DELEGACIÓ CENTRE: Amado Nervo, 15 • Tel. 433 72 96 i 433 73 46 • MADRID-7

gar a la falda d'un adult assegut, hi troba contacte i sosteniment. Alguns nens es resisteixen a l'abraçada ("non-codder" de Shaffer) i llavors hom diu que no són mimosos; de fet no suporten ser agafats, abraçats estrets, i això no vol dir que no acceptin altres manifestacions de tendresa més superficials i lleus que no els limitin la seva necessitat de moviments.

Quan s'estudia l'espiral de les transaccions cal insistir en les característiques individuals dels nens (més o menys hipertònics i hiperactius, hipotònics i passius) i les reaccions variables que susciten aquestes particularitats tònico-motrius a les diferents mares.

La noció de "diàleg tònic" que acabem d'exemplificar s'utilitza sovint de forma arbitrària. El que jo anomeno diàleg tònic és un concepte bastant precís. Aquesta noció correspon al procés d'assimilació i sobretot d'acomodació entre el cos de la mare i el cos del nen; el nen sostingut per la mare batega molt precoçment en un intercanvi constant amb les positures maternals; amb la seva mobilitat busca el confort en els braços que el sostenen. Sostenir no vol dir mantenir en un estat fix, sinó una acomodació recíproca. El nen pot canviar de positura a fi de trobar una sensació de benestar; o com una forma de regular la proximitat i la distància (C. Widmer, 1981), o també per expressar qualsevol cosa. Tanmateix, a vegades, aquestes actituds poden correspondre a mecanismes innats que no tradueixen una necessitat de comunicar, però que l'adult pot percebre com a senyal i respondre-hi per mitjà d'una acomodació del sosteniment. Progressivament el nen utilitza actituds o expressions que es transformen en senyals intencionals a partir dels quals espera una resposta de l'adult. En el transcurs d'aquests intercanvis, l'interpel·lant i l'interpel·lat s'obren a la comunicació.

en l'evolució d'un cert nombre de necessitats o expressions l'existència de les quals és necessària en una doble perspectiva de supervivència i d'obertura a la comunicació: l'oralitat com a primera relació, el somriure i la rialla, les expressions motrius. Aquest conjunt de manifestacions obre el camí, en el quadre de les interrelacions precoces pares-fill, al mecanisme de la reciprocitat i a les primícies del diàleg, el concepte del qual s'amplia en relació al diàleg tònic.

Els comportaments expressius estan preparats per funcionar molt aviat. Corresponen a mecanismes ja constituïts que al començament es manifesten de forma no deliberada; això no obstant, el receptor els dona ja molt aviat una significació. Més tard el nen els utilitza com a mitjà de comunicació i la mare comprèn llavors la natura més específica d'aquesta sol·licitud.

Les realitzacions funcionals de l'un i de l'altre obren el camp de la reciprocitat que té el valor d'un discurs fet a partir de la descodificació de senyals: monòleg a dos, diàleg implícit vist sota l'angle de la reciprocitat. Tal com nosaltres ho entenem, ja entre els dos mesos i mig i els tres mesos, el nen es manifesta per mitjà de 'regals' i 'obsequis'. Més tard utilitza un diàleg implícit, no-verbal, amb la mirada i el somriure. Des d'aquesta perspectiva, les nostres recerques han tractat sobretot de la comunicació no-verbal, essencialment sota la forma de les vocalitzacions i de les manifestacions gestuals i posturals.

Al corrent etològic li devem importants aportacions sobre les funcions tònico-posturals de la comunicació. Els etòlegs van descriure un cert nombre de positures i complexos expressius que tenen sentit per al congènere. Les recerques de l'etologia humana permeten descriure "models" que podem trobar en el nen i que es ritualitzen: comportament d'amenaça, comportament d'aquietament, tal com els ha descrit Montagner.

Es cert que la mare i el nen comparteixen un codi de conductes bastant abans de compartir un codi lingüístic.

Les expressions

En el marc de l'afecció mare-nen, hem insistit

Aquest primer codi comporta les seves regles, algunes d'elles universals, d'altres segons la manera de ser, que el nen adquireix a través de camins encara poc explicats. En els treballs del nostre equip posem l'accent en els components posturals i mino-gestuals quant a l'adquisició d'aquest codi.

Sabem que la mirada del nen des del naixement i en el període neonatal constitueix per a la mare el desencadenant més poderós de les conductes de recerca de comunicació; a través de la mirada s'exerceix una atracció recíproca, una suggestió. Els treballs d'una de les nostres col·laboradores, M. Robin, mostraren a més que la mirada constitueix un element cabdal de modulació de les interaccions mare-nen, per exemple respecte als canvis de postura que la mare provoca en el nou-nat i en el bebè. Per la seva banda, la mare, mitjançant la seva pròpia postura i per la quantitat i la qualitat dels contactes tàctils que inicia sobre el cos del seu bebè, expressa la significació que té per a ella el retrobament amb el nen. El nen mateix és ja viscut com a interlocutor, com a actuant, quan la postura materna l'aprenen, cara a cara, i el manté en una mirada i un discurs que és ja comunicació.

Les reaccions de plaer-displaer

Amb D. Candils (1980) hem estudiat les reaccions d'evitació-aproximació, plaer-displaer, en el marc d'un joc emocional provocat pels estímuls cutanis (particularment pessigolles). La mare que, en els primers dies, toca lleugerament, acarícia, el cos del seu fill i exerceix sobre ell petites pressions, passa a poc a poc a contactes més rítmics, buscats per si mateixos de forma repetitiva. La seva iniciativa suscita una resposta que ella percep com una sol·licitud de prosseguir. D'aquests diversos contactes, pell a pell, puntuals o globals, regulant la distància de la punta dels dits, més enfonsats o cenyits en el cos del nen, els més usuals són les pessigolles,

els petons al coll o al ventre, els pessics, els freds, el cos a cos... Sovint es tracta d'estímuls variades en les quals la mirada, la veu, la postura, acompanyen o anticipen l'estimulació cutània, creant una "gestalt" que el nen va reconeixent a poc a poc.

Estímuls cutanis

Hem establert una cronologia en la successió de les reaccions del nen als estímuls cutanis: fase de reaccions d'evitació; fase intermèdia de regulació de la proximitat i la distància, de l'activitat i la passivitat, i de les reaccions vegetatives; fase del joc socialitzat, compartit pels dos 'protagonistes', en el transcurs del qual les reaccions romanen ambigües: reaccions d'evitació-aproximació, de plaer-displaer, ambivalència entre la moderació i el desig. En efecte, el plaer que el nen expressa, per exemple en el joc de les pessigolles, i que alhora reforça el del seu company, no exclou l'ambivalència: la capacitat del bebè d'anticipar el desenvolupament de les accions maternes provoca sovint una conformació tònico-postural defensiva, el nen sembla defensar-se dels estímuls i alhora lliurar-s'hi. La seva rialla marca el resultat d'una "espera", viscuda en la sorpresa i també en la por. Trobem altres formes d'ambivalència en el transcurs d'aquests jocs cos a cos: per exemple quan un nen que primer s'ha ofert comença a estirar els cabells i a esgarrapar; aquestes manifestacions s'accepten per part de l'altre amb un riure compartit. Per la seva banda la mare porta el joc fins i tot a mossegades, de per riure, que anuncia mitjançant fórmules i una entonació particular (jocs d'"et menjaré").

En el marc de l'estudi ontogenètic de les manifestacions de la tendresa —abraçades, bressolejos, petons i carícies— descrivim amb I. Casati l'evolució dels comportaments que porten a l'abraçada en el curs dels dos primers anys. Partim de formes de moviments primitius com ara el reflex de l'abraçada (Moro) les quals

presenten algunes analogies amb les formes més evolucionades de l'abraçada, i que s'integren també, per les significacions que hom els atribueix, en el marc general de la constitució dels llaços d'afeció nen-adult; aquests moviments "primitius" agafen ja valor de crida o de cerca per a la mare, en certs contextos i situacions. La cronologia de models diferents que descriurem a continuació es situa en relació al període de l'adquisició del caminar.

Cap al final del primer semestre, els bebès actuen a prop i provocats per la seva mare o pel seu pare, mitjançant formes d'expressió mímiques i

vocals diversificades, on domina l'alegria o la impaciència; la mirada es dilata i brilla amb un esclat particular, il·luminant el rostre que s'ofereix; tot el cos es vincla, obre els braços, i el moviment dels membres acompanya aquest conjunt expressiu. Es tracta, en aquesta edat i en aquest context, d'animació —certament expressiva— i no encara d'un conjunt de gestos apel·latius i significatius en el sentit que en parla Siguán Soler. No obstant això, l'adult, profundament emocionat, interpreta aquesta animació: "em reconeix"... "m'allarga els braços"... "vol que l'agafi"...; en el comentari d'una mare novella: "fou des d'aquell moment que em vaig sentir veritablement mare" podem

veure les repercussions profundes d'aquesta resposta particular. Llavors, la mare que s'ofereix i el nen que orienta la seva mirada i els seus moviments envers els braços maternes que avancen, uneixen llurs mans en un impuls que és com una veritable imantació.

En el segon trimestre, els bebès comprenen i, progressivament, utilitzen de forma intencional i adaptada el gest d'allargar els braços; cap al final del primer any, en allargar els braços buscant l'adult, manifesten ja conductes d'abraçada i d'empentes. Després de l'any, i tan bon punt comencen a caminar, és quan es pot donar la veritable conducta d'abraçada i adquirir tot el seu sentit en la comunicació i la

tendresa, en una variada gamma de contextos i situacions.

Entre les marques ritualitzades de l'afecte comencen a integrar-se el model de "l'abraçada oberta", en el període dels primers passos, l'enllaçament, la "súplica", totes elles personalitzades progressivament segons codi interpersonal entre un nen i un adult determinats.

Les adequacions es manifesten particularment importants entre els 15 i els 18 mesos, un període de semantització del gest clarificat per Spitz. Particularment aquesta edat es precisa i diversifica la gamma de les múltiples signi-

64 (776/Volum 3/desembre 1983)

ficacions del gest d'indicació—braç estès, índex estirat—gest molt lligat a les diverses formes de crides i respostes que s'efectuen amb el braç estès. A vegades el gest queda enigmàtic, amb una actitud "semblant a la de Sant Joan Baptista", avantbraç i índex aixecats verticalment, la palma cap al cos, indicació aparentment sense objecte. Assenyalar amb l'índex, forma observada en el nen molt precoçment (Bower; Bruner), adquireix en el transcurs del desenvolupament funcions i significacions diferents (Siguan-Soler; Murphy), i cap als 11-12 mesos, forma part del repertori de les conductes interpersonals. Observem per exemple, en un nen de 12 mesos, la indicació "per a si" d'un espectacle in-

teressant, seguida d'una crida insistent reforçada vocalment, amb el braç estès cap a la mare i el polze i l'índex oberts; aquest gest de crida es transforma en una nova indicació, segons una trajectòria orientada en l'espai, des de la mare al lloc de l'espectacle: és una comunicació precisa del nen que vol incitar la seva mare a actuar com ell vol.

Entre els 18 mesos i els dos anys, i sobretot abans dels 2 anys, tota la gamma de matisos i intensitats de les expressions de tendresa s'afinaran a través de les empentes i abraçades; la capacitat d'interiorització i el domini de les situacions es manifesten en el fet d'utilitzar expressions diferents i complementàries en el context de la funció simbòlica general, les formes de comunicació de la qual, no-verbals i verbals, s'afinaran a través de les conductes estudiades.

La comunicació

De forma general, és certament important que la mare identifiqui les reaccions del seu fill com a senyals dins d'un codi, però allò que interessa, tant o més, és el que ella viu o reviu, o imagina, quan apareixen aquestes reaccions; el que llavors expressa i què és el que la fa reaccionar. Per altra part cal considerar que sovint el nen és més competent del que imaginem per reestablir la comunicació, ja que disposa en el seu potencial—ahora més rígid i més mal-leable que el de l'adult—de la possibilitat d'enviar a la mare, quan ella no l'entèn, uns altres missatges més comprensibles. Així es pot construir una cosa en comú que, a còpia de repeticions, s'obrirà cap al diàleg.

Saber si els mecanismes són apresos o adquirits perd importància quan es col·loquen en el pla de la interacció. El que interessa és que els estudiem en el marc del desenvolupament, intentant desxifrar els diferents sentits que agafen en el pla de la diacronia, segons la qualitat de qui els efectua primer i del qui respon als senyals. Així doncs les reaccions de crida poden respondre a una necessitat de co-

municar, la qual s'establirà mitjançant les modificacions que la mare i el nen visquin en la reciprocitat de la demanda i l'oferiment, alhora que descobriren llur plaer mutu.

El nostre cos no és res sense el cos de l'altre, còmplice de la seva existència. Es veu i es fa amb l'altre en l'activitat dels sistemes que ofereix la naturalesa, en la intimitat d'aqueix mirall reflector que l'altre és.

Les expressions i positures del nen deixen senyals que seran recordats més endavant. En la soledat del seu ser i en el món de les seves relacions, l'altre sempre hi és present; ens jutja o ens aprecia, ens protegeix o ens amenaça, ens interroga o ens proposa. Les positures no tenen solament una sintaxi pròpia, sinó que obren el camí a discursos fantasmagòrics, a continguts latents que cal desxifrar. Les expressions percebudes en la infància persisteixen, una arrufada de celles o un somriure dels pares queden allí, tal i com foren viscuts, testimonis d'un passat re-elaborat. Aquesta elaboració es fa "en" el nen, però l'altre influeix contínuament en la seva perspectiva. Malgrat les matemàtiques. Jo i l'Altre som un, vestit de pell i amb els músculs batejats, superfície i profunditat, cos que pregunta i que respon. Som el nostre reflex i el nostre doble, rèplica i unitat, Jo i l'Altre, fusió i distància, alter i ego.

La nostra unitat en tant que persona es fa progressivament, i és a través dels intercanvis successius que es crearan distanciaments, autonòmies de funcionament i independència. Aquesta creació serà el resultat, no únicament de la maduració, sinó també de les activitats que ens obrin a noves sol·licituds i a noves investidores. L'home, ser social en la seva mateixa substància, té una capacitat de relació i intercanvi; sobre aquesta base, representarà, en el marc d'un grup, papers successius. Fruit de la seva història personal particular en el marc del seu entorn, igual als altres però diferent dels altres, ser singular.

Julián de Ajuriaguerra